

آثار یاد خدا در زندگی

سید غلامعباس طاهرزاده
کادر علمی پژوهشکده تحقیقات اسلامی

چکیده

یاد خدا در همه مراحل زندگی - از تولد تا مرگ، و قیامت - با ما خواهد بود. نوشته حاضر به بررسی شمه‌ای از آثار و برکات ذکر و یاد خدا در زندگی انسان می‌پردازد. ما در این مقاله، پس از مقدمه‌ای کوتاه و بیان حقیقت ذکر، به آثار دنیوی و اخروی یاد خدا می‌پردازیم. کلیدواژه‌ها: ذکر، یاد خدا، آثار ذکر، آثار دنیوی، آثار اخروی.

مقدمه

یاد خدا از زیباترین و بهترین جلوه‌های عبودیت، و اساسی‌ترین و بنیادی‌ترین طریق بندگی و سلوک الی الله است. اگر یاد خدا در رفتار و زندگی آدمی طلوع کند، آثار ارزشمندی از خود به جای می‌گذارد؛ همچنان‌که غفلت از آن نیز سبب بروز آثار زیانباری می‌گردد.

قرآن، چه زیبا می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (منافقون: ۹)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، اموال و اولادتان شما را از یاد خدا غافل نکند؛ که هر کس چنین کند، زیانکار است.

حقیقت ذکر

حقیقت ذکر و یاد خدا عبارت است از توجه قلبی انسان به ساحت قدس الهی و توجه کامل تمامی وجود آدمی به ذات احدیت. اطلاق یاد خدا به ذکر لفظی و زبانی از آن جهت است که ذکر

لفظی از آثار ذکر قلبی است؛ وقتی دل مشغول یاد خدا و ذکر الهی است، زبان نیز بیانگر آن اشتغال قلبی می‌شود؛ وگرنه ذکر حقیقی همان ذکر قلبی و توجه دل به سوی پروردگار جهانیان است.

آثار یاد خدا

الف. آثار دنیوی

یاد خدا در زندگی دنیوی انسان، آثار و برکات فراوانی دارد که در دو محور مادی و معنوی به تبیین آن می‌پردازیم.

آثار مادی: عمده‌ترین آثار و برکات مادی یاد خدا در زندگی دنیوی به شرح ذیل است:

۱. شکوفایی عقل: از آثار ارزشمند ذکر خدا و مداومت بر آن، روشنی دل و خردانسان است؛

چنان که در سخنان گهربار امام علی (ع) می‌خوانیم:

مَنْ ذَكَرَ اللَّهَ سُبْحَانَهِ أَحْيَا اللَّهُ قَلْبَهُ وَ نَوَّرَ عَقْلَهُ وَ لَبَّاهُ؛ هر کس به ذکر و یاد خدای سبحان مشغول باشد، خداوند دلش را زنده، اندیشه و خرد او را روشن می‌گرداند.

در جای دیگر می‌فرمایند:

الذِّكْرُ نُورٌ الْعُقُولِ وَ حَيَاةُ النَّفْسِ، وَ جَلَاءُ الصُّدُورِ؛ یاد خدا، روشنی عقول، و زندگی‌بخش جانها و صیقل دهنده سینه‌هاست.

الذِّكْرُ هِدَايَةُ الْعُقُولِ وَ تَبْصِرَةُ النَّفْسِ؛ یاد خدا، مایه هدایت خردها و بصیرت جانهاست.

۲. پایداری و پیروزی: در قرآن کریم می‌خوانیم:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (انفال: ۴۵)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، اگر به گروهی از دشمن برخورد کردید، پایداری کنید و خدا را فراوان یاد کنید، باشد که پیروز شوید.

شک نیست که توجه به خدا و یاد علم و قدرت بی پایان الهی و تکیه به رحمت وسیع پروردگار، روحیه سرباز و مجاهد فی سبیل الله را تقویت می‌کند و در پرتو یاد خدا احساس قدرت کرده، خود را تنها و بی‌یاور نمی‌بیند.

امام سجاد (ع)، مرزبانان را این‌گونه دعا می‌کند:

پروردگارا، در پرتو یاد خویش، یاد دنیای فریبنده را از دل این پاسداران مبارز بیرون ساز و توجه به زرق و برق اموال (مظاهر دنیا) را از قلب آنها دور ساز و بهشت را در برابر چشمان و فکر آنها قرار ده.

حضرت علی (ع) می فرماید:

هرگاه در جنگ با دشمن رو به رو گشتید، کمتر سخن بگوئید و بیشتر خدای بزرگ را یاد کنید.^۵
۳. تجارت و بازار: شیطان برای غافل کردن انسانها، از طرق مختلف وارد می شود و هر کس را به تناسب جایگاه و شغل و موقعیتی که دارد، می فریبد و مشغول می سازد. آنچه می تواند انسان را از دام های مختلف شیطان رهایی بخشد، یاد خداست. بازار و محل تجارت و کسب و کار، یکی از مراکز فعالیت شیاطین است. امیر مؤمنان علی (ع) می فرماید:

اَكْثَرُوا ذِكْرَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ إِذَا دَخَلْتُمُ الْأَسْوَاقَ عِنْدَ اشْتِغَالِ النَّاسِ فَإِنَّهُ كَقَارَةٍ لِلذُّنُوبِ وَ زِيَادَةٌ فِي الْحَسَنَاتِ وَلَا تَكْتَبُوا فِي الْغَائِلِينَ؛^۶ هرگاه به بازار می روید و مردم سرگرم کار و تجارتند، خدای بزرگ را بسیار یاد کنید؛ زیرا این کار، گناهان را پاک و بر حسنات می افزاید؛ و در زمره غافلین نوشته نمی شوید.

آثار معنوی:

۱. همنشینی خدا: اثر معنوی یاد خدا در زندگی دنیوی انسان، همنشینی و همراهی خدا با اوست. خداوند در حدیثی قدسی به حضرت موسی (ع) - آن گاه که از قرب و بعد خداوند سؤال کرد - خود را همنشین کسی دانست که او را یاد می کند و فرمود:

أَنَا جَلِيسُ مَنْ ذَكَرَنِي؛ من همنشین کسی هستم که مرا یاد می کند.^۷

باز راجع به همین نکته، در قرآن می خوانیم:

فَادْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَ أَشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ (بقره: ۱۵۲)؛ مرا یاد کنید تا شما را یاد کنم. شاکرو سپاسگزار من باشید و به من کفر نورزید.

نتیجه و اثر یاد خداوند و نعمت های او سبب می شود تا خدا نیز ما را در زندگی و هنگام بروز مشکلات فراموش نکند و به ما یاری رساند.

امام صادق (ع) فرمود:

خدای سبحان خطاب به بندگانش می فرماید: «ای پسر آدم! در قلب و درون خود، به یاد من باش؛ تا من نیز در جانم به یاد تو باشم. در خلوت به ذکر من مشغول باش تا در جلوت به یاد تو باشم. در میان جمع مرا یاد کن؛ تا من نیز در میان جمعی بهتر، نزد فرشتگان، از تو یاد کنم.»^۸

۲. تهذیب نفس و اصلاح درون: یاد خدا، خس و خاشاک درون آدمی را می زداید و قلب را صفای معنوی می بخشد.

امیر مؤمنان علی (ع) می فرماید:

أَصْلُ صَلَاحِ الْقَلْبِ اسْتِغَالَةُ بِذِكْرِ اللَّهِ؛^۹ اصل وریشه اصلاح و پاکی دل، پرداختن به ذکر خداست.

همان حضرت در سفارشی به فرزندش امام حسن مجتبی (ع) می فرماید:

أَوْصِيكَ بِتَقْوَى اللَّهِ يَا بَنِيَّ وَ لَزُومِ أَمْرِهِ وَ عِمَارَةِ قَلْبِكَ بِذِكْرِهِ؛^{۱۰} پسر من [حسن جان]، تو را به

تقوای الهی و پایبندی به فرمان او و آباد کردن دلت با ذکر خدا سفارش می کنم.

۳. بازسازی رفتار و عمل: یاد خدا به عنوان یکی از مهمترین عوامل تقویت و بازسازی اعمال

آدمی و پرورش دهنده فضایل اخلاقی و سازندگی روح و روان به حساب می آید.

در این مورد، امام علی (ع)، در حدیث شریفی می فرماید:

مَنْ عَمَّرَ قَلْبَهُ بِذَوَامِ الذِّكْرِ، حَمَّنَتْ أَعْمَالُهُ فِي السِّرِّ وَالْجَهْرِ؛^{۱۱} هر کس، قلب خود را با یاد خدا،

پیوسته آباد سازد، اعمال او در پنهان و آشکار، نیکو و پسندیده می شود.

کسی که قلبش، با ذکر و یاد خدا مأنوس است، پسندیده شده و تأثیر مثبتی خواهد پذیرفت.

اعمال و رفتارش استمرار یاد خدا، رفتار و عمل انسان را اصلاح و بازسازی می کند و پیوسته

فرد را در راه عبادت و بندگی خاص، ثابت قدم نگه می دارد. قرآن می فرماید:

وَأَذْكُرُ رَبِّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ

الْغَافِلِينَ (اعراف: ۲۰۵)؛ پروردگارت را در دل و نفس خویش، از روی تضرع و خوف، آهسته و

آرام، صبحگاهان و شامگاهان یاد کن و از غافلان مباش.

۴. ایمنی از شیطان: شیطان دشمن دیرینه و کینه توز بنی آدم، همیشه در پی شکار ایمان و

گمراه ساختن انسان بوده و هست. بزرگترین سلاحی که قادر به دفع این ضرر و خطر از انسان

است، علاوه بر ایمان، بصیرت و هوشیاری، دعا و ذکر خداست.

قرآن با صراحت کامل می فرماید:

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ (اعراف: ۲۰۱)؛ اهل

تقوا، آن هنگام که دچار وسوسه گروهِی از شیاطین شوند، به یاد خدا می افتند و در این هنگام

بینا و هشیار می شوند [و از دام شیطان رها می گردند].

همچنین در سوره «فصلت» با تأکید بر یاد خدا و پناه به یاد پروردگار چنین آمده است:

وَإِذَا يَزَعْزَعُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (فصلت: ۳۶)؛ و اگر از جانب

شیطان، دستخوش و سوسه شدی، به خدا پناه بر که او خود شنوای داناست.

رسول گرامی اسلام می فرماید:

إِنَّ الشَّيْطَانَ وَاضِعُ حَظْمَتِهِ عَلَى قَلْبِ ابْنِ آدَمَ، فَإِذَا ذَكَرَ اللَّهَ خَتَسَ، وَ إِذَا نَسِيَ النَّفْسَ، فَذَلِكَ

الْوَسْوَسُ الْخَنَّاسُ؛^{۱۲} همانا شیطان، پوزه خود را بر روی دل و سینه آدمی نهاده است. هرگاه او

خدا را یاد کند، شیطان می‌گریزد و پوزهاش را برمی‌دارد؛ و هرگاه خدا را از یاد ببرد و فراموش کند، شیطان در آن نجوا و وسوسه نماید؛ و این همان وسواس خناس است.

امام علی (ع) نیز در مورد نقش ذکر و یاد خدا در طرد شیطان می‌فرماید:

ذِكْرُ اللَّهِ مُطْرِدُ الشَّيْطَانِ؛^{۱۳} یاد خدا مایهٔ رانده شدن و طرد شیطان است.

و در جای دیگر می‌فرماید: «ذکر الله دعامة الايمان و عصمة من الشيطان»؛^{۱۴} یاد خدا ستون و

پایهٔ ایمان، و سبب مصونیت از شیطان است.

۵. آرامش دل: از آثار و نتایج برجستهٔ یاد خدا، آرامش باطن و درون است؛ چنین آرامشی

جز با ذکر الهی حاصل نمی‌شود. یاد خدا داروی معنوی هرگونه اضطراب و افسردگی و چارهٔ

مشکلات روحی روانی است. به اعتقاد متخصصان علوم روان‌شناسی، علل ترس و اضطراب

عبارتند از: نداشتن آیندهٔ روشن، ترس از شکست و فقدان پشتوانه‌ای محکم و قابل اعتماد در زندگی.

یاد خدا، در مان این قبیل دغدغه‌ها و اضطرابها می‌باشد که با طبع لطیف و فطرت الهی انسانها

سازگار است.

الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ (رعد: ۲۸)؛ آنان که ایمان

آورده‌اند و دل‌هایشان به یاد خدا آرام می‌گیرد؛ بدانید که با یاد خدا، دل آرام می‌گیرد.

تلاش انسانها در زندگی روزمره، رسیدن به سعادت و خوشبختی است تا در پناه آن با

اطمینان و آرامش خاطر زندگی کنند.

هستند کسانی که رسیدن به این سعادت را در رسیدن به مال و ثروت و مقام و موقعیت

می‌دانند و برای آن تلاش می‌کنند؛ اما قرآن رسیدن به این آرامش را فقط یاد خدا و برخورداری

از ایمان کامل می‌داند.

ب. آثار اخروی

يَوْمَئِذٍ يَصُدُّهُ النَّاسُ أَسْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ۚ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۚ وَمَنْ يَعْمَلْ

مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (زلزله: ۶-۸)؛ آن روز (قیامت) مردم دسته دسته از زمین برانگیخته

می‌شوند، تا اعمالشان به آنها نشان داده شود. در آن روز هر کس به اندازهٔ ذره‌ای نیکی کرده

باشد، آن را می‌بیند و هر کس به اندازهٔ ذره‌ای بدی کرده باشد، آن را می‌بیند.

تأثیر یاد خدا در جهان پس از مرگ، عبارت است از:

الف. آموزش گناهان و پاداش بزرگ اخروی: در قرآن می‌خوانیم:

... وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيراً وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْراً عظيماً (احزاب: ۳۵)؛ بی‌گمان مردان و زنانی که خدا را بسیار یاد می‌کنند، خداوند برای همه آنها آمرزش و پاداشی بزرگ مهیا ساخته است.

ب. مصونیت از آتش دوزخ؛ بی‌شک یاد خدا، برات آزادی از آتش جهنم است. حضرت علی(ع) می‌فرماید:

افيضوا في ذكر الله جل ذكره فانه... و براءة من النار؛^{۱۵} خدای سبحان را، زیاد یاد کنید که یاد خدا آدمی را از آتش جهنم نکه می‌دارد.

نماز به عنوان بهترین مصداق ذکر الهی، از همان لحظات پس از مرگ تا دامنه قیامت، همراه و نگهدار صاحب خود خواهد بود. پیامبر گرامی اسلام(ص) می‌فرماید:

صلاة الليل... و شفيع بين صاحبها و بين ملك الموت و سراج في قبره و فراش تحت جنبه و جواب مع منكر و نكير و مونس و زائر في قبره الى يوم القيامة؛^{۱۶} نماز شب (ذکر خدا)، بین نمازگزار و ملک الموت شفیع قرار می‌گیرد و چراغ و روشنی قبر، فرش زیر پای او در خبر، پاسخگوی نکیرو منکر، مونس انسان در قبر، زیارت‌کننده ذاکر و همراه او تا روز قیامت خواهد بود.

ج. در بهشت: از معصوم(ع) نقل شده است که فرمود:

ان في الجنة قيعاناً، فاذا اخذ الذكر في الذكر اخذت الملائكة في غرس الاشجار، فرجما وقف بعض الملائكة فيقال له: لِمَ وقفت؟ فيقول: انّ صاحبي قد فتر. یعنی عن الذكر؛^{۱۷} همانا در بهشت، دشت‌هایی است که هرگاه ذاکر شروع به ذکر گفتن کند، فرشتگان در آن‌ها شروع به کاشتن درخت کنند. گاه فرشته‌ای از کار دست می‌کشد؛ پس به او گفته می‌شود: «چرا ایستاده‌ای؟» می‌گوید: «دو دست کشیده است.» یعنی از ذکر گفتن و یاد خدا.

نتیجه‌گیری

از مجموع آنچه گذشت، به دست می‌آید که:

۱. حقیقت ذکر، عبارت است از توجه قلبی انسان به ساحت قدس الهی؛
۲. یاد خدا، منحصر در ذکر لفظی و زبانی نیست؛ بلکه قلب و سایر اعمال را شامل می‌شود؛
۳. یاد خدا، زندگی انسان در دنیا و آخرت را آباد می‌کند؛
۴. آثار و برکات مادی یاد خدا در دنیا، عبارتند از: شکوفایی عقل، پایداری و پیروزی در

سختی‌ها، معاملات و کسب و کار و...؛

۵. آثار و برکات معنوی یاد خدا در زندگی دنیوی انسان، عبارت است از: همنشینی خدا، تهذیب نفس و اصلاح درون، بازسازی در رفتار و کردار، ایمنی از شیطان و آرامش دل و...؛
۶. آثار و برکات اخروی یاد خدا عبارت است از: آمرزش گناهان، مصونیت از آتش و....

پی‌نوشتها:

۱. غررالحکم، خیر ۸۸۷۶.
۲. همان، خیر ۱۹۹۹.
۳. همان، خیر ۱۴۰۳.
۴. صحیفه سجاده، دعا برای مرزبانان.
۵. میزان الحکمه، جلد ۴، ص ۱۸۵۴، به نقل از خصال، ص ۶۱۷.
۶. الخصال، شیخ صدوق، ص ۶۱۴.
۷. بحارالانوار، جلد ۹۳، ص ۱۵۳، اسلامیه.
۸. بحارالانوار، جلد ۹۳، ص ۱۵۸، اسلامیه.
۹. غررالحکم، خیر ۳۰۸۳.
۱۰. بحارالانوار، جلد ۷۷، ص ۱۹۹.
۱۱. تصنیف درالحکم، ص ۱۸۶.
۱۲. نور الثقلین، جلد ۵، ص ۷۲۵.
۱۳. غررالحکم، خیر ۵۱۶۲.
۱۴. غررالحکم، خیر ۵۱۷۲.
۱۵. بحارالانوار، جلد ۷۷، ص ۲۹۰.
۱۶. بحارالانوار، جلد ۸۷، ص ۱۶۲.
۱۷. بحارالانوار، جلد ۹۳، ص ۱۶۳.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی